

УДК 811.11

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.1.2>**Ірина БАГАЧ**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації, Черкаський державний технологічний університет, бульвар Шевченка, 460, Черкаси, Україна, 18006
ORCID: 0000-0002-1417-3784

Надія ПОЛІЩУК

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології, Навчально-науковий інститут іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, бульвар Шевченка, 81, Черкаси, Україна, 18031
ORCID: 0000-0001-9303-6667

Iryna BANACH

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages and International Communication, Cherkasy State Technological University, Shevchenka Boulevard, 460, Cherkasy, Ukraine, 18006
ORCID: 0000-0002-1417-3784

Nadiia POLISHCHUK

Candidate of Philology Sciences, Associate professor, Associate Professor at the Department of German Philology, Educational-Scientific Institute of Foreign Languages of the Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Shevchenka Boulevard, 81, Cherkasy, Ukraine, 18031
ORCID: 0000-0001-9303-6667

**РИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ
У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НОВИНИХ ТЕКСТАХ****THE RHETORICAL ASPECT OF MILITARY AND POLITICAL
VOCABULARY IN GERMAN-LANGUAGE NEWS TEXTS**

Стаття присвячена дослідженню риторичного аспекту воєнно-політичної лексики у німецькомовних новинних текстах. Актуальність цієї статті зумовлена тим, що сучасні дискурсологічні дослідження зосереджені на вивченні різних типів комунікації, серед яких важливе місце в німецькомовному суспільстві посідає новинний інтернет-дискурс – найпоширеніший різновид медіа-дискурсу. Автори статті трактують німецькомовні інтернет-новини як різноформатні тексти інформаційних повідомлень, які поширюються комп'ютерним каналом комунікації. Дослідження воєнно-політичної лексики в німецькомовних текстах новин відтворює сприйняття подій в Україні німецькими продуцентами новинних повідомлень. Встановлено, що тексти інтернет-новин структуровані за схемою, запропонованою голландським професором ван Дейком, та поділяються на заголовок, вступ, головний блок подій та прикінцевий абзац. Вивчення текстів інтернет-новин з лінгвістичної точки зору дозволяє виявити їхній риторичний потенціал. У статті доведено, що продуценти новинних повідомлень успішно послуговуються надбаннями риторики та спираються під час створення текстів новин на риторичні етапи текстопобудови: інвенцію, диспозицію та елокуцію. Автори зосереджують увагу на елокутивному етапі, який пов'язаний з відбором лексичного матеріалу, та на диспозитивному, який відповідає за розташування лексичних одиниць у тексті новинного повідомлення. Доведено, що стилістично нейтральна лексика може переходити у статус воєнно-політичної залежно від того, в якому семантичному оточенні вона знаходиться. У статті наголошується, що розташування лексичних одиниць в ініціальній та фінальній позиціях речення, абзацу або тексту містить потужний маніпулятивний потенціал та реалізує атрактивну функцію. Автори статті ставлять під сумнів об'єктивність новин та наголошують на їхньому суб'єктивному характері, адже продуценти новинних текстів послуговуються здобутками античної риторики, яка, як відомо, є наукою не лише красномовства, а й переконання. У цьому контексті, так чи інакше, автори новинних текстів схиляють реципієнтів для прийняття рішення та висновків, яких дотримуються самі журналісти.

Ключові слова: атрактивна функція, диспозиція, елокуція, маніпулятивний потенціал, риторика.

The article is devoted to the study of the rhetorical aspect of military and political vocabulary in the German news texts. The relevance of this article is due to the fact that modern discourse studies focus on the study of various types of communication, among those an important place in the German-speaking society is occupied by the online news discourse, the most common type of media discourse. The authors of the article interpret the German Internet news as texts of various formats of information messages that are disseminated through a computer communication

channel. The study of military-political vocabulary in the German language news texts reproduces the perception of events in Ukraine by German news producers. It is established that the texts of online news are structured according to the scheme proposed by Dutch Professor van Dijk and are divided into a headline, an introduction, a main block of events and a final paragraph. Studying the texts of online news from a linguistic point of view allows us to reveal the rhetorical potential of the German online news. The article proves that news producers successfully use the achievements of rhetoric and rely on the rhetorical stages of text construction: invocation, disposition and elocution when creating news texts. The authors focus on the elocutionary stage, which is associated with the selection of lexical material, and on the dispositional stage, which is responsible for the arrangement of lexical items in the text of a news item. It is proved that stylistically neutral vocabulary can become military-political depending on the semantic environment in which it is located. The article emphasizes that the placement of lexical items in the initial and final positions of a sentence, a paragraph or a text has a powerful manipulative potential and realizes an attractive function. The article questions the objectivity of the news and emphasizes its subjective nature, since the producers of news texts use the achievements of ancient rhetoric, which is known to be a science not only of eloquence but also of persuasion. In this context, one way or another, the authors of news texts persuade the recipients to make decisions and conclusions that are shared by the journalists themselves.

Key words: attractiveness, disposition, elicitation, manipulative potential, rhetoric.

Постановка проблеми. Відтоді, як повномасштабне вторгнення росії в Україну шокувало весь світ, перебіг війни між росією та Україною висвітлюють усі медійні засоби масової інформації. Не є винятком і німецькомовні інтернет-видання, які щодня повідомляють про події в Україні. Німецькомовні інтернет-новини тлумачать як «сукупність різноформатних текстів інформаційних повідомлень, які поширюються комп'ютерним каналом комунікації» [8, с. 9]. Актуальність дослідження текстів новин зумовлена тим, що сучасні дискурсологічні дослідження зосереджені на вивченні різних типів комунікації, серед яких важливе місце в німецькомовному суспільстві посідає новинний інтернет-дискурс – найпоширеніший різновид медіа-дискурсу.

Авторитетний німецький лінгвіст У. Енгель, досліджуючи процес текстопобудови, порівнює його з роботою муляра: «Подібно до того, як будівельний розчин, що скріплює цеглу між собою, висловлювання також потребують певних кріплень, щоб стати текстом» [11, с. 207]. Зв'язок між реченнями та структурними частинами тексту організує його смислову і структурну єдність та виражається в німецькій мові не лише за допомогою сполучників і сполучникових слів, а також лексичними одиницями на позначення учасників подій, які виконують «функцію просування думки і перетворення її на повноцінне інформативне повідомлення і передбачають появу наступних компонентів речення, встановлюючи контакт з ними» [14, с. 67].

У цьому контексті перспективним видається дослідження побудови текстів новин, де в центрі уваги перебуває риторика, яка вивчає структуру текстів з точки зору їхнього впливу на аудиторію.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення текстів новин зосереджено на низці лінгвістичних [6; 7], прагматичних [2], соціально-комунікативних [12], лінгвокогнітивних [1] та когнітивно-мотиваційних [4]

аспектах. Більшість досліджень текстів інтернет-новин ґрунтується на англomовному матеріалі [3; 5]. Невелика кількість робіт виконана на основі німецькомовних новинних текстах [9], тому дослідження особливостей німецькомовних новинних текстів потребує подальших розвідок.

Мета статті полягає у виявленні риторичного потенціалу воєнно-політичної лексики у німецькомовних новинних текстах. Досягнення поставленої мети передбачає необхідність вирішення таких завдань: висвітлити риторичні етапи текстопобудови у німецькомовних новинних повідомленнях; виявити взаємодію лексичних одиниць в організації текстів німецькомовних інтернет-новин.

Об'єктом дослідження є німецькомовні інтернет-новини, а **предметом** – риторичний потенціал воєнно-політичної лексики, що реалізується у текстах цього типу. Матеріалом аналізу слугують тексти інтернет-новин, дібрані шляхом суцільної вибірки з німецькомовного сайту *tagesschau.de*, які висвітлюють повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі вторгнення терористичних держав цікавлять лінгвістів через аспект відтворення концепту війни. Зрозуміло, що кожна війна знаходить своє відображення в мові, особливо в текстах онлайн-новин, як реакція на військові події.

Мова, як і весь світ навколо нас, перебуває в постійному русі. Як під час Першої, так і під час Другої світових воєн німецька мова розвивалася головним чином через потребу називати та описувати нові винаходи відповідно до тогочасного технологічного прогресу. Американський письменник Сет Лерер писав: «Війна завжди змінює мову. Вона приносить нові слова, змінює ставлення до них і змінює діалекти» [13, с. 20].

Дослідження воєнно-політичної лексики в німецькомовних текстах новин відтво-

рює сприйняття воєнно-політичних подій в Україні німецькими журналістами. Новинні повідомлення структуровані за схемою, запропонованою голландським професором ван Дейком, і «поділяються на заголовок, вступ, головний блок подій та прикінцевий абзац» [10]. Хоча новини претендують на об'єктивність, дослідниками доведено, що вони мають суб'єктивний характер, адже продуценти новинних текстів послуговуються здобутками античної риторики, «використовуючи під час створення текстів такі риторичні етапи, як інвенція, диспозиція та елокуція» [8, с. 10]. Перший етап текстобудови призначений для відбору матеріалу новини, другий – диспозитивний – відповідає за розташування мовних одиниць у тексті, а третій – елокутивний – спрямований на відбір лексичного матеріалу. У цьому контексті видається необхідним дослідження риторичного аспекту воєнно-політичної лексики у німецькомовних новинних текстах.

Німецькомовні новинні повідомлення щодня висвітлюють події в Україні, а з огляду на те, що Німеччина є політичним партнером нашої країни у подоланні російської агресії, слід зосередити увагу на тому, які лексичні одиниці використовують німецькі журналісти для відтворення подій в Україні, що пов'язано з елокутивним етапом текстобудови. При цьому важливо дослідити розташування цих одиниць у тексті новини, за що відповідає етап диспозиції.

Нині існує низка робіт, присвячена дослідженню воєнно-політичної лексики у новинних текстах, зокрема у німецькомовних, де лінгвісти намагаються класифікувати цю лексику. Однак, залишається невирішеним питання, як стилістично нейтральна лексика може перетворитися на воєнно-політичну та яку роль у цьому процесі відіграє риторика.

Останні політичні новини рясніють заголовками про підтримку, єдність та солідарність більшості країн світу з Україною, що засвідчують такі іменники, як *Solidarität, Einigkeit, Unterstützung, Frieden, Friedensbewegung*, як-от у заголовках “*Ukraine-Kontaktgruppe: Viel Einigkeit über viel Unterstützung*” (21.04.2023); “*Guterres dämpft Hoffnungen auf Frieden*” (09.05.2023); “*Ein Kampf für Freiheit und Demokratie*” (09.02.2023); “*Friedensbewegung zieht positive Bilanz*” (10.04.2023). Виокремлені іменники не належать суто до воєнно-політичної лексики, однак у контексті вони набувають іншого, воєнно-політичного, сенсу.

Висунення зазначених одиниць в ініціальну позицію заголовків привертає увагу реципі-

єнтів та має значний риторичний потенціал, адже, як відомо, найбільший маніпулятивний ефект мають слова, що вжито на початку або у кінці речення. При розгортанні новини у тексті повідомлення лексичні одиниці *Solidarität, Einigkeit, Unterstützung, Frieden, Friedensbewegung* повторюються у різних структурних блоках. Іноді вони можуть замінюватися синонімічними або антонімічними словами та словосполученнями або ж взаємодіяти з ними. Наприклад, у статті під заголовком “*Ein Kampf für Freiheit und Demokratie*” від дев'ятого лютого 2023 року заголовні одиниці *Kampf, Freiheit, Demokratie* реалізуються у вступі, головному блоці події та прикінцевому абзаці по-різному. Заголовне словосполучення *Freiheit und Demokratie* замінюється у вступі (1) антонімічним словосполученням *anti-europäische Macht*: (1) “*In Brüssel beschwört der ukrainische Präsident Selenskyj den Kampf gegen die “größte anti-europäische Macht”. Er fordert mehr Waffen und sucht die Annäherung an die EU*” (У Брюсселі український президент Зеленський закликає до боротьби з «найбільшою анти-європейською силою». Він вимагає, збільшення зброї та прагне до зближення з ЄС).

У цьому контексті продуценти новинного повідомлення послуговувалися протиставленням, використавши антонімічний вираз: відомо, що до європейських цінностей належить свобода та демократія, протиставленням їм постає анти-європейська сила, тобто, країна, яка порушує ці цінності. У цьому ж вступі продуценти новинного повідомлення вдруге послуговуються виразом, антонімічним до заголовних одиниць *Freiheit ta Demokratie*, вживаючи загальний іменник *Waffen*, який, на перший погляд, не корелює із зазначеними одиницями у заголовку. Однак Україна не може подолати агресора та отримати свободу без зброї, тому у цьому випадку спостерігається взаємодія загальних іменників *Freiheit* та *Waffen*. Словосполучення *die Annäherung an die EU*, яке вжито у вступі, взаємодіє із заголовним словосполученням *Freiheit und Demokratie*, адже членство в ЄС є запорукою існування цих загальнолюдських цінностей в Україні.

У головному блоці події (2) спостерігається взаємодія заголовних одиниць зі словами *Krieg, Aggressor, Unterstützung* та *die Europäische Union*: (2) “*Es ist ein EU-Gipfel, der von Anfang an ein großes Thema hat: die Ukraine und deren Krieg gegen den Aggressor Russland. ... Nach seinen Besuchen in London und Paris ist das eine weitere Gelegenheit, um zu unterstreichen, worauf es ihm und seinem*

Land ankommt: auf die weitere Unterstützung durch die Europäische Union – so lange, wie dieser Krieg dauert” (Це саміт ЄС, який із самого початку має тему: Україна та її війна проти агресора Росії. ... Після його візитів до Лондона та Парижа – це ще одна нагода підкреслити те, що важливо для нього та його країни: продовження підтримки з боку Європейського Союзу допоки триває ця війна.

Заголовний іменник *Kampf* взаємодіє у блоці головної події зі словосполученням *Krieg gegen den Aggressor Russland*, яке постає причиною боротьби (*Kampf*) України, а загальний іменник *Unterstützung* (підтримка) позначає у цьому контексті засіб боротьби. У цьому ж структурному блоці повідомлення словосполучення *die Europäische Union* постає виконавцем цієї підтримки, корелюючи зі словосполученням *Freiheit und Demokratie* у заголовку.

У прикінцевому абзаці (3) заголовний іменник *Kampf* взаємодіє з іменниками *Krieg* та *Zerstörung*, а також із словосполученням *die größte anti-europäische Macht der Moderne: “Schon in seiner Rede vor dem Europäischen Parlament ließ Selenskyj keinen Zweifel daran, worum es aus seiner Sicht bei diesem Krieg geht: nämlich um einen Kampf gegen die größte anti-europäische Macht der Moderne, die auf die Zerstörung der, wie er es formulierte, “ukrainisch-europäischen Lebensweise” setze. Dagegen kämpften die Ukrainer auf dem Schlachtfeld gemeinsam mit den Menschen in Europa – ein historischer Kampf. Selenskyj sprach in dem Zusammenhang auch von einem totalen Krieg”* (У своєму виступі перед Європарламентом Зеленський не залишив жодного сумніву щодо того, за що, на його думку, йде ця війна, а саме: боротьба з найбільшою антиєвропейською силою сучасності, яка має на меті знищити, за його словами, «українсько-європейський життєвий шлях». З іншого боку, українці билися на полі бою разом із наро-

дами Європи – це була історична боротьба. У цьому контексті Зеленський також говорив про тотальну війну).

У наведеному контексті протиставляються словосполучення *die größte anti-europäische Macht der Moderne* та *ukrainisch-europäische Lebensweise*. Сполучення атрибутиву *historisch* з іменником *Kampf* вербалізує значущість боротьби проти агресора. Іменник *Krieg* сполучається з атрибутивом *total*, позначаючи, що це війна, яка стосується усього світу. Словосполучення *einem totalen Krieg* розташоване у фінальній позиції прикінцевого абзацу тексту новини, а отже, має значний маніпулятивний потенціал. Іншими словами, продуценти цього тексту повідомлення вдало використали риторичні знання про текстопобудову на диспозитивному етапі створення новини.

Висновки. Організація текстів німецькомовних інтернет-новин спирається на риторичні етапи текстопобудови: інвенцію, елокуцію та диспозицію. Задля досягнення впливу на реципієнтів продуценти текстів новинних повідомлень послуговуються висуненням воєнно-політичної лексики в ініціальній позиції речення або абзацу на диспозитивному етапі організації тексту. У цьому разі досліджувана лексика виконує не лише атрактивну функцію, а й маніпулятивну. Вживання воєнно-політичної лексики у фінальних позиціях структурних блоків тексту новини має потужний маніпулятивний потенціал, адже реципієнт краще запам’ятовує не лише те, що згадується на початку, але й в кінці повідомлення. Відбір лексичних засобів воєнно-політичної семантики на елокутивному етапі реалізується вживанням синонімічних та антонімічних виразів з метою аргументативності повідомлення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні реалізації риторичних способів впливу на інвенційному етапі текстопобудови.

Література:

1. Мосієнко О.В. Номінативна організація американського газетного дискурсу : лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2011. 231 с.
2. Петлюченко Н.В. Публічна харизматична комунікація. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2012. Вип. 72. С. 10–17.
3. Потапенко С.І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : монографія. Ніжин : Вид-во Ніжинськ. держ. ун-ту імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
4. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. філол. Наук : 10.02.04. К. : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2008. 32 с.
5. Репех Н.В. Лінгвальне втілення семантики *початку* і *кінця* в англомовному журнальному дискурсі : когнітивно-риторичний аспект : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2013. 243 с.

6. Тирон І.В. Особливості структурно-семантичної організації медійного дискурсу (на матеріалі газетних та журнальних медіа-текстів). *Нова філологія*. 2010. Вип. 38. С. 105–110.
7. Чічановський А.А. Новина в журналістиці: Проблеми практичної політики. К. : Грамота, 2003. 48 с.
8. Щербак О.М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса : Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.
9. Щербак О.М. Структура та функції антропонімів у німецькомовному інтернет-дискурсі новин. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія Германська філологія*. 2013. Вип. 668. С. 78–85.
10. Dijk T.A. News Schemata. *Studying Writing. Linguistic approaches / S. Greenbaum and Cooper (eds.)*. Beverly Hills, 140 CA : Sage, 1996. Pp. 155–186.
11. Engel U. Partikeln im Kontrast. *Gaudium in scientia linguarum. Ausgewählte Schriften*. Wroclaw/Dresden : Neißé, 2006. S. 203–218.
12. Hanisch H. *Trickreiche Rhetorik 2100: Psychologische Gesprächsführung, manipulierende Darstellung, unaufdringliches Nudging*. Bonn : Books on Demand, 2015. 300 S.
13. Lerer S. *Inventing English: The Portable History of the Language*. New-York : Columbia University Press, 2007. 316 p.
14. Prozesse sprachlicher Verstärkung. Typen formaler Resegmentierung und semantischer Remotivierung. *Linguistik – Impulse & Tendenzen*. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2010. 383 S.

References:

1. Mosiienko, O.V. (2011) Nominatyvna orhanizatsiia amerykansko hazetnoho dyskursu : lnhvokohnityvnyi i komunikatyvnyi aspekty [Nominative organization of American newspaper discourse: linguistic-cognitive and communicative aspects]. *Candidate's thesis*. Donetsk: Donec. nac. un-t [in Ukrainian].
2. Petliuchenko, N.V. (2012). Publichna kharyzmatychna komunikatsiia [Public Charismatic Communication]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia Romanohermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Romano-Germanic philology series. Methods of teaching foreign languages*, 72, 10–17 [in Ukrainian].
3. Potapenko, S.I. (2009). Suchasnyi anhlomovnyi media-dyskurs: lnhvokohnityvnyi i motyvatsiinyi aspekty [Modern English-language media discourse: linguistic-cognitive and motivational aspects]. *Nizhyn : Vyd-vo Nizhynsk. derzh. un-tu imeni Mykoly Hoholia* [in Ukrainian].
4. Potapenko, S.I. (2008). Oriientatsiinyi prostir suchasnoho anhlomovnoho media-dyskursu [Orientation space of modern English-language media discourse]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. K. : Kyiv. nac. lnhv. un-t [in Ukrainian].
5. Repek, N.V. (2013). Lnhvalne vtilennia semantyky pochatku i kintsia v anhlomovnomu zhurnalnomu dyskursi [inguistic embodiment of the semantics of beginning and end in English-language magazine discourse: cognitive-rhetorical aspect]. *Candidate's thesis*. Odesa : Odeskyj nac. un-t im. I.I. Mechnykova [in Ukrainian].
6. Tyron, I.V. (2010). Osoblyvosti strukturno-semantychnoi orhanizatsii mediinoho dyskursu (na materialii hazetnykh ta zhurnalnykh media-tekstiv) [Peculiarities of the structural and semantic organization of media discourse (based on the material of newspaper and magazine media texts)]. *Nova filolohiia – New philology*, 38, 105–110 [in Ukrainian].
7. Chichanovskyi, A.A. (2003). Novyna v zhurnalistytsi: Problemy praktychnoi polityky [News in journalism: Problems of practical politics]. K. : Hramota [in Ukrainian].
8. Shcherbak, O.M. (2016). Dyskurs nimetskomovnykh internet-novyn: lnhvorytorychnyi aspekt [Discourse of German-language Internet news: linguistic aspect]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa : Odeskyi natsionalnyi universytet im. I.I. Mechnykova [in Ukrainian].
9. Shcherbak, O.M. (2013). Struktura ta funksiia antroponomiv u nimetskomovnomu internet-dyskursi novyn [The structure and functions of anthroponyms in German-language Internet news discourse]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Seriiia Hermanska filolohiia – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Series Germanic philology*, 668, 78–85 [in Ukrainian].
10. Dijk, T. A. (1996). News Schemata. *Studying Writing. Linguistic approaches / S. Greenbaum and Cooper (eds.)*. Beverly Hills, 140 CA : Sage [in English]
11. Engel, U. (2006). Partikeln im Kontrast. *Gaudium in scientia linguarum. Ausgewählte Schriften*. Wroclaw/Dresden : Neisse [in English]
12. Hanisch, H. (2015). *Trickreiche Rhetorik 2100: Psychologische Gesprächsführung, manipulierende Darstellung, unaufdringliches Nudging*. Bonn : Books on Demand [in English]
13. Lerer, S. (2007). *Inventing English: The Portable History of the Language*. New-York : Columbia University Press [in English]
14. Prozesse sprachlicher Verstärkung. (2010). Typen formaler Resegmentierung und semantischer Remotivierung. *Linguistik – Impulse & Tendenzen*. Berlin, New York : Walter de Gruyter [in English]